

Te Toa Takitini

Registered at the G.P.O as a Newspaper.

Te Utu mo te Pepa 6/6 i te tau.

Me penei nga reta "Te Toa Takitini" Box 300, Hastings.

NAMA 11

HASTINGS

HUNE 1, 1922

Ko Wai He Ingoa Mo Te Tamaiti Nei?

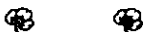

A tata te huri o te kotahi tau o ta tatau tamaiti e ngoki haere ana. Na etahi o ana matua whangai i tapa tana ingoa ko Te Toa Takitini. Ko etahi o ana rangatira kei te whakabe ki taua ingoa he whaiti rawa notona frongo ki Here-taunga nei anake.

Kei te tono ta koutou tamaiti kia tukuna mai a koutou ingoa i kite ai hei tapa ki ta koutou mokai, me tana whakaatu e rima ana tau e rere atu ana ki te tangata mana e kite he ingoa pai mona. Ko te whakatau mo te ingoa ka tukuna ki te pooti. Hei te pepa mo Hurae ka tukuna atu nga ingoa kua tukuna mai nei a ma nga tangata tango i te pepa e pooti. Hei te 20 o nga ra o Hune ka kati ai te tuku mai i nga ingoa.

Tenei etaki o nga ingoa kua tae mai.

"Taku ingoa ko MAUI TIKITIKI-A-TARANGA. Ko te tangata tenei nana i hi te motu nei, ko ia hoki te tangata tika ki nga kokonga katoa o te motu nei tae noa ki nga tangata katoa."—Na Raniera Pewhairangi. Hikuwai, Tokomaru Bay.

"E nui ana te hari me te koa o te ngakau mo nga kupu korero me nga whakamarama e iriiri nei i tetahi ingoa hou mo ta tatou pepa. Engari ki taku mohio kaore ano ahau i kite noa i te he o nga kupu korero e tika ai kia tapangia he ingoa hou inaianei. He aha koa, me rapu i te ingoa e pa ana ki te motu katoa.

I nga wa o mua tae mai ki te wa o nga pakanga i riri ai a ia iwi ki ia iwi, i hia kai ai tetahi hapu ki tetahi hapu, ko te kai kawae korero i aua wa he tangata tonu e kii ana "HE AORERE TUKU MAI," No reira ka mahara iho ahau koinei he ingoa mo te pepa nei. E pa ana hoki tenei ingoa ki te iwi Maori katoa."—Na Tamarehe Waewae, Ruatoki.

“Ko taku ingoa mo te pepa ko TANENUI-A-RANGI te tama a Rangi raua ko Papa. Ko te tangata tenei nana i whakaputa te ira tangata ki te ao.”—Na Kipa Anaru. Tangoio.

“Tenei kua kite iho i ta koutou whiriwhiri mo Te Toa Takitini kia hoatu he ingoa hou. To patai, ko wai he ingoa? Taku whakahoki, e toru nga manu i runga i Aotearoa me te Waipounamu e tangi ana. Na Here-maia Tamaihotua nana i whakamarama i roto i tana Tui. Ko Te Matuhi kua puta i te ao katoa. Mutu tonu o a raua. Ko ta te Wharauora kei te haere, kua puta hoki ki te ao katoa. Nana i whakaatu te putanga o te Atua ki te upoko o te motu nei.

Ko te mahi kai te haere i roto i enei tau, haere ake nei, ko te whakaora tangata. Kai konei te ingoa mo to patai. Ko te tangi a te Wharauora “Whiti ora! WHITIWHITI ORA!” Mau e whiriwhiri iho. Taku mohio he ingoa pai tenei, e hangai tonu ana ki te iwi Maori motuhake. Mehemea e whai ruma ana te pepa ka hoatu e au te kaupapa o nga manu e toru nei. Hei konei mutu ai. Tena koutou.”—Na to koutou whaea Na Niniwa Ite Rangi, 200 Onepu Rd. Lyall Bay. Wellington.

P.S.—He nui noatu aku korero engari kaore e uru atu, te wahi tera e pa ana kia Wiremu Ratana. Mo te utu o te pepa tenei kupu, ko au me pauna taaku i te tau, me kore etahi e pirangi mai. He tino taonga tena no te pakeha. (Kia ora e kui. Tukuna mai te kaupapa o nga manu nei hei whakarongo ma te motu. Ko te hiahia o matou o nga tamariki kia rongu atu i o koutou reo i o nga morehu kaumatua nga kai-hono o te ao tawhito me te ao hou. Kia Nui ano hoki nga mihi ki a koe e kui mou e awahina mai nei i ta tatou pepa.—Na te Etita.)

“E tonono ana nga iwi katoa i Hui ki Waitangi kia whakawhitia te ingoa o Te Toa Takitini, ko “TE TIRITI O WAITANGI” hei whakamaharatanga mo te Tiriti. He take hoki tenei e eke mai ai nga iwi katoa ki te awahina i te pepa.”—Na Paratene Ngata, Waiomatatimi.

Ki taku whakaaro kaore he ingoa i neke atu te pai i te ingoa nei “TOA TAKITINI.” Kei te marama tonu ona whakamarama ma te Toa Takitini hoki ka ora ai te papa.—Na Rotia Hone. Omahu.

Tukuna mai etahi o a koutou na ingoa pai i kite ai. me tae mai i mua atu o te 20 o nga ra o Hune kia uru ai kite pepa o Hurae.

WHAKAMAHARA KI A TE PAEA KINGI.

Na Rev. Kenana Pahewa.

No te 18 o nga ra o Mei nei i hurahia ai te kowhatu whakamahara ki a Te Paea Kingi o Torere, te potiki whakahirahira a Wiremu Kingi. He tokomaha uga iwi o ia wahi i tae mai ki taua ra, otira no Te Arawa te nuinga. I reira a Taupopoki, a Te Kiwi Amohau, a Te Keepa a Te Wheoro me etahi atu, me o ratou minita me Te Waaka raua ko Paora Temuera. I reira hoki a Henare Piahana, kai-karakia o Tauranga me te Koea a Ngaitai, me Hoera Katipo, kaumatua o Ngaitai.

I nui rawa ai tenei wahine i roto i ona hoa rangatira, na tona kaha ki te hapai i te whakapono o ona matua, ara i te Hahi o Ingarangi. I mau pai i a ia te ohaki a tona papa a Wiremu Kingi i mea ai "Kia piri pono ki te kawanatanga, kia u hoki ki te whakapono." I runga i te kaha o tona matua ki te awhina i te ture Atua i te ture tangata, no te wa ka tata ia te mate, ka whai kupu iho ia ki ona huanga : "Kotaku whare noho i Torere, ka tapaea atu e ahau ki te Hahi, hei Whare-minita mo te Pariha o Opotiki, ake tonu atu."

Ko nga minita i te hurahanga o te kowhatu ko Kenana Pahewa, ko Paora Temuera, ko te Waaka me Te Wheoro raua ko Henare Piahana Kai-whakaako. Na te mokopuna whakatipu a Te Paea na Mere Wakana i hura te haki hipoki o te kowhatu. Ko taua haki na Wiremu Kingi. he mea homai na te Kawanatanga ki a ia i nga wa o te whawhai o mua. Ka oti te hura ka whai-korero nga tangatira i ata whiriwhiria, ara a Hoera Katipo o Ngaitai, a Waiapu Tawhiro o Whakatohea, a Mita Taupopoki o Tuhourangi, a Te Kiwi Amohau o Ngati Whakaue. Te mutunga ka hui ki te Whare-karakia ki te tango i te Hapa a Te Ariki, a e 54 i tango. Ko tenei Whare-karakia he taonga i matea nuitia e Te Paea i a ia e ora ana. Ko te whakaaro o te whakaminenga i whakarapopototia ki runga ki te kupu o te Whakapono o Naihia "E tumanako atu ana ahau ki te Aranga mai o te hunga mate, ki te oranga hoki ki tera ao atu. Amine."

He nui te whakamiharo ki te pai o nga himene a te Koea a Ngaitai me te kore haurangi me te kore raruru o te marae.

Nga mahi ngahau hei whawhatanga atu ma taua ma te Maori.

Hei timatanga korero ake mo nga mahi ngahau me timata ake ki te Purei Whutupooro. I tu tetahi hui nui ki Levin, Horowhenua, i waenganui i a Mr. Slade, Mr. Dean, Mr. Howe, etahi o nga Kai whakahaere o te "Niu Tireni Rakipi Uniana" o tetahi taha, me Parata, Rotorua, Takarangi, Pita Makitonore, Wanganui, Wehipeihana Foxton, Pewana, M. Winiata, Horowhenua, T. W. Parata, Waikanae, W. H. Nikera me P. H. Tomoana o Hawke's Bay. Ko te putake o te hui he rapu i nga tikanga e kaha ai te tupu o te "Rugby." I kitea ko tetahi mea e tupu ai ko te whakahaere i nga haere ki waho atu o Nui Tireni nei. I tino tautokotia te haere o te tiina Maori ki Niu Tauti Weera.

Ko te nui o te ope e 24. Ko te Kai whakahaere ko Parata o Rotorua. Ko te moni hei awahina ko te toenga o te moni a te "Pioneers" £70. I te puta nga mihi a nga mema o te Uniana kia Parata me ona hoa Maori mo te piri pono ki te "Rugby." He nui nga kupu mihi mo te kahanga o te painga ake o te purei i runga i nga whakahoutanga i nga ture o te purei. Hei nui hoki nga mihi mo te tunga Uniana mo roto i nga rohe o Ngati Porou. Kua wehe atu tenei wahi i Turanga. Tera katahi ka kitea nga toa o tera wahi. I mua ia, ngaro ai ki raro i te mana o Turanga.

Koia enei ko nga toa i kohiritia mo te haere ki Tawahi J. Blake, H.B., S. Gemmill, H.B., Akura, H.B., Matiu, Wairoa, J. Mills. Tologa Bay, Phillips, Marlborough, Barclay, Dannevirke, Wi Hapi, B.P., Tate, Thames, Peina, Wanganui, Potaka, Rangitikei, Tapsell, B.P., N. Stead, Southland, Trezis, Auckland, Kororiko, B.P., R. Edwards, Rotorua, M. Love, Wellington, Jacobs, Horowhenua, Broughton, Horowhenua, P. Taiapa, Ngati Porou, Tangitu Tauranga, Bannister, Southland, Garlick Opotiki, T. Bevan, Horowhenua. Ko Nepia me J. Smith, M.A.C., kei te ata tirohohia. Koia enei ko nga ra pureitanga:--Ka hui ki Nepia i nga ra timatanga o Hune. I te 10 ka purei ki Haki Pei, Nepia. I te Wenerei ka purei ki Poneke; awina ake te ra ka rere ki Ahitoreiria ka tae i te 19 o nga ra. I te 24 ka purei ki N.S.W. 28, Metropolitan. Hurae 1st, N.S.W. 5th, Metropolitan. 8th, N.S.W. 12th ma N.S.W. e whakatite mai te purei. 13 Ka hoki mai. 17th ka u ki Akarana. 18th, ka rere ki Whangarei.

TE TIRITI O WAITANGI.

(Na A. T. NGATA, M.A.; LL.B.)

TE UPOKA TUARUA

Ko te upoko tuarua tenei o te Tiriti of Waitangi.

Ko te Tuarua—

“Ko te Kuini o Ingarangi ka whakarite ka whakaae ki nga Rangatira, ki nga Hapu, ki nga Tangata katoa o Nui Tireni, te tino rangatiratanga o o ratau whenua, o ratou kainga, me o ratou taonga katoa. Otiia ko nga Rangatira o te Whakaminenga, me nga Rangatira katoa atu, ka tuku ki te Kuini te hokonga o era wahi whenua e pai ai te tangata nona te whenua, ki te ritenga o te utu e whakaritea ai e ratou ko te kai hoko e meatia nei e te Kuini hei kai hoko mona.”

I kiia e au i te timatanga o aku whakamarama, kaore i oti pai ki te reo Maori nga tikanga o nga kupu pakeha o te Tiriti, tera nga wahi ririki i mahue. Ma nga tamariiki kura i roto i a koutou e titiro te reo pakeha o te Upoko Tuarua o te Tiriti, ara :—

“ARTICLE THE SECOND.”

“Her Majesty the Queen of England confirms and guarantees to the Chiefs and Tribes of New Zealand, and to the respective families and individuals thereof, the full, exclusive, and undisturbed possession of their Lands and Estates, Forests, Fisheries, and other properties which they may collectively or individually possess, so long as it is their wish and desire to retain the same in their possession; but the Chiefs of the United Tribes and the Individual Chiefs yield to Her Majesty the exclusive right of Pre-emption over such lands as the proprietors thereof may be disposed to alienate, at such prices as may be agreed upon between the respective Proprietors and persons appointed by Her Majesty to treat with them in that behalf.”

Na he maha nga rerenga kupu kei te reo pakeha kaore i oti pai ki te reo Maori. Kia mahara hoki tatau ko te reo e waiho ana e nga Kooti Whakawa o te motu nei, tae atu ki tawahi hei kaupapa titiro ma ratau ko te reo pakeha. Naku tenei whakamaoritanga.

“Ko te Kuini o Ingarangi ka whakapumau, ka whakaoati kia whakatuturutia ki nga Rangatira, ki nga Hapu o Nui Tireni, a ki ia whanau, ki ia tangata ranei o ratou, te mana te rangatiratanga o o ratou whenua, o o

ratou ngahere, o o ratou taunga-ika, o era atu taonga ranei a ratou, a ia tangata ranei o ratou mo te wa e hiahia ai ratou ki te pupuri i aua mea: Otiia e whakaae ana nga Rangatira o te Whakaminenga, me era atu rangatira katoa ki te tuku atu ki te Kuini i te mana motuhake ki te hoko i nga wahi whenua e hiahia ana e nga tangata no ratou aua whenua kia hokona, mo nga utu e whakaritea i waenganui i nga tangata no ratou aua whenua me nga tangata e whakaritea e te Kuini hei kai hoko mana."

Ko te upoko tenei i takea mai ai nga korero e koreotia haeretia nei i nga marae mo te Tiriti o Waitangi. Ka puta he ture kino ka kiia e takahi ana i te Tiriti o Waitangi. Ka muru te Kawanatanga i te whenua ka kiia kei te he, kei te hara ki te oati a te Kuini i oatitia ai e ia i raro i tenei upoko o te Tiriti. Ka puta nga wawata a nga Ropu Maori ki te mana Maori motuhake, ahakoa kiia he Kotahitanga, he Kauhanganui, he Paremata Maori he aha ranei te ingoa, e hoki ana aua wawata ki tenei upoko o te Tiriti. Otira na te pohehe i pera ai. Ara kei te mana o te Maori kua tapaetia atu e te Upoko Tuatahi o te Tiriti mo ake tonu atu.

A, ko tehea tenei mana, tenei rangatiratanga e koreotia nei hoki e te Upoko Tuarua? Kei te marama tonu, ko te take o te tangata Maori ki tona whenua, ki ana taonga; ko tona mana tinana ki era mea, i pepeha ai ia, "Noku tenei whenua, ina nga rohe; i tuku mai i taku tipuna i a mea, nana i raupatu, nana ranei i noho tuatahi na mea ranei i tuku ki a ia, a nohoia ana e ana uri tae mai ki au. Ko enei taonga na naku, te waka nei, te taiaba na, te patu pounamu ra, te rua kumara na, te pakorora. Naku ena mea, e hara i tetahi atu."

I rokohanga mai e te Tiriti kua nohoia nuitia nga motu e rua nei e nga hapu Maori: Kua roherohea e ratau nga whenua katoa, kua tapatapaia ki te ingoa nga wahi katoa. I rokohanga mai e te Tiriti e tautohetohe ana nga rangatira me nga hapu Maori ki nga take, ki nga rohe o ratau whenua: e mau pu ana, e mau patu ana hei raupatu i etahi, hei arai atu ranei i nga opehao whenua a etahi. Kaore te Kuini i mea kia whakakorea atu nga take Maori i runga i te whenua, engari i whakapumautia, a i whakatuturutia e ia. Na konei koe, e kui, i tu ai i te aroaro o te Kooti Whenua Maori whakaatu ai i ou take, he papatipu, he ahikaroa, i korere ai iuaara, i nga maunga aruhe, i nga roto tawhara, i era atu tohu a o tipuna.

E rua nga tikanga nunui kei roto i tenei o nga upoko o te Tiriti, ara :—

- (1) Ko te whakapumautanga i nga take o te Maori ki ona whenua, ki ana rawa ;
- (2) Ko te tukunga ki te Kuini i te mana hoko i nga whenua Maori.

Me whakataki ko nga take whenua Maori i te tuatahi. Kei te matatau katoa koutou ki o tatau take whenua. Ehara i naiane i te tautohe a te Maori ki te Maori, "Noku ranei, nou ranei," a ka tikina ki te po tatau mai ai nga take tipuna.

Ko te korero tenei a Ta Wiremu Matene, Tumuaiki o te Hupirimi Kooti i mua ra, mo te ahua o nga take whenua Maori : "Ko taku i kite ai i pa nga take Maori ki te mata katoa o te whenua ; kaore he wahi i watea i nga kereeme a nga Maori, ko nga wahi anake kua hokona e ratau. Kaore rawa au i kite i rongorangi i tetahi wahi whenua i kore i pangia e nga kereeme a nga Maori. He maha a ratau tautohetohē i waenganui i a ratau mo o ratau tika, engari kaore rawa he tangata i pohehe he take Maori te take o te whenua e tautohetia ra."

Na, ka pumau nei nga take Maori i raro i tenei o nga upoko o te Tiriti, ka takoto mai ki nga Maori te patai a te ture, "Tena, no wai o koutou tenei whenua?" He tiritiri te whakautu, karanga noa ana, karanga noa ana. Heke iho te toto, ko Waitara tera, ko te rara i rere ki Waikato, a ka toro te ahi ki nga topito o Aotearoa. Ka whakatika nga Rangatira ka hokohokona nga whenua, ahakoa no ratau, no etahi atu ranei—he hoko papatipu tenei, kaore ano he Kooti i tu hei uiui, a hei whakatau no wai nga whenua e hokona ra. Ko Hēretaunga tenei, ko Wairarapa tenei, ko Otaki tenei, ko te tini noa atu o te whenua i hokohokona i mua atu o te tuunga o te Kooti Whenua Maori ki nga motu nei. Na runga i nga raruraru maha i ara ake katahi ka whakaarohia kia whakaturia he Ropu Whaimana hei uiui, a hei whakatau i nga take o nga Maori ki o ratau whenua. Ka hangaia e te Paremata ko Te Ture Whenua Maori i te tau 1862. Ina te kupu o taua Ture (tekiona 5), "ka whaimana te Kawana i ia wa, i ia wa, ki te whakatu Kooti hei uiui a hei whakatau ko wai nga tangata Maori e tika ana i runga i o ratau take Maori ki nga whenua Maori, a ki te

whakatau i o ratou paanga ki aua whenua, a ki te whakaputa tiwhikete taitara ki a ratou mo aua whenua."

Ko te timatanga mai tenei o te Kooti Whenua Maori a mohoa noa nei. Kia oti ra ano nga whenua papatipu te whakawa, e tutuki ai tana mahi, e tutuki ai hoki tetahi wahi o te Upoko Tuarua o te Tiriti o Waitangi, nana nei i whakapumau o tatau take Maori ki o tatau whenua.

Kotahi te wahi kaore ano i marama o tenei wahanga o te Upoko Tuarua o te Tiriti, ko te kupu mo nga taunga ika. Me apiti atu hoki nga roto, ara, nga moana wai-maori, nga parumoana, nga tahuna-pipi, nga toka-tio. Ina hoki ko nga taunga ika kei te moana, kei nga ngutu-awa wai ranei. Kei te whakatitahataha tonu te Paremata me nga Kooti i enei take. Ko etahi kua whakataua e nga Kooti, ara, te ahua o nga toka tio, i whakahengia ai te taha Maori. Ko te keehi o nga moana wai-maori kei te aroaro o te Kooti i naianei. Ka puritia e au nga whakamarama mo enei take kia tae ki te upoko tuatoru o te Tiriti.

Mo tetahi wahanga o tenei upoko o te Tiriti, e pa ra ki te hoko a te Kuini, ko tona tikanga e here ana ma te Karauna anake e hoko nga whenua Maori, engari ko nga utu me ata whakariterite i waenganui i te Maori nona te whenua, me te kai-hoko whenua a te Karauna. He take tenei i tautohetia nuitia e nga Kawanatanga o mua a tae mai ki tenei wa. Ka tu he Kawanatanga ka ki me kukuti nga hoko o nga whenua Maori, kia riro ma te Karauna anake e hoko. Ka ara ake he Kawanatanga ka ki me whakatuhera te hoko o nga whenua Maori, kia ahei te pakeha, te tangata noa ki te hoko. Ko te ture tena mai o te tau 1862 tae mai ki te tau 1892. No te tau 1892 ka herea kia waiho ma te Karauna anake e hoko. Ka hiahia te Kawanatanga ki tetahi poraka, ka utaina e ia he here ki runga, ka kahititia, penei i te ahua e mahi nei tenei Kawanatanga. No te tau 1900 ka tino araitia nga hoko a te Karauna. No te tau 1905 ka timataia ano nga hoko a te Karauna ki etahi wahi o te motu, a no te tau 1909 ka whanui te haere tahi o nga hoko a te Karauna, a te pakeha noa. No te tau 1913 ka hangaia e tenei Kawanatanga tenei ture e arahi nei i nga hoko a te Karauna, e here nei i nga whenua ma te Karauna anake e hoko. Ka whakahokia ki te ahua i te ture o te tau 1892. Ko te kaupapa tera o te Tiriti o Waitangi. Kei

te whakahe tatau ki aua hoko, he herehere i te tangata Maori ki nga utu ririki a te Karauna, he herehere i nga tangata pupuri whenua me o ratau na hiahia, he taringa roa kia pau te kaha o nga hiahia hoko a te Karauna, a te tangata Maori, ka tapahi ai i nga paanga i hokona. Kei te tika tonu nga whakahe ki enei tikanga hemanawa, engari kaore e taea te uta atu aua whakahe ki runga ki te Tiriti o Waitangi, nana nei i whakatakoto mai koiara hei kaupapa.

Koia nei, e Kui, nga taonga nunui na tenei wahi o te Tiriti o Waitangi i whakaahua hei tikanga ki nga motu nei—ko te Kooti Whenua Maori me ana mahi ko nga hoko a te Karauna e ngau nei i te whenua.

Ina te kupu a Nopera Panakareao, he rangatira no Te Rarawa i te taenga atu o te kape o te Tiriti ki Kaitaia, kia hainatia e Te Rarawa, e te Aupouri—"Ko te atarangi o te whenua kua hoatu ki te Kuini, ko te oneone i mau." Na he kupu tohunga rawa tena, ko a mua kupu. Ka whakahiatotia e te whakatauki a taua kaumatua nga kupu o te upoko tuatahi, o te upoko tuarua o te Tiriti. Ko te atarangi, ara, ko te mana nui e hipoki iho ana i runga i te whenua, ko te mana hanga ture, ko te mana hei ki ma tenei ropu e whakawa, ma tena e titiro te tika o nga hoko, ma tera e arahi te tangata i roto i nga pikonga maha o te ture, ko taua atarangi na te upoko tuatahi o te Tiriti i tuku ki te Kuini. Ko te oneone ia, ko te kupu nou, noku, ko te take mai o nga tipuna, na te upoko tuarua i whakapumau ki te Iwi Maori.

(Taria te roanga)

Mo nga Tamariki kaha te Rewharewha, me kai i te

WOODS' GREAT PEPPERMINT CURE, 1/9, 2/9 patara.

Te Aroha O Rangi-nui Kia Papatuanuku.

Mō te marama o Hune ara o Te Tahī o Pipiri o te Tau, 1922.

Ko Matariki te whetu o te tau tawhito kei te arahi mai i a Puangarua te whetu o te Tau Hou.

Ko Matariki kei Papa whakatangi e whitu nga po ki reira ka tae ki Māhū-tu, ka tae tenei ki nga po Tangaroa ko te tekau ma ono tenei o nga ra o Hune ka puta ake i te hiku o te Mangoroa. Timata mai i te tahī ki te tekau ma ono tirohia te ahua o te tu a Matariki; kei kona e whakaatu ana te ahuatanga o te Puanga me te Ngahuru kei te heke iho, kaputa whanui te whetu o te Hau raro. He wehenga tau tenei a e tika ana kia whakahoutia Te Hakari o te wehenga tau i te Tekau-mawhito o nga ra. Ka puta hoki a Puangarua te whetu o te Tau Hou.

Nga whakaaturanga a te marama mo nga pai mo nga kino e puta i roto i enei ra e 30:—

- ☾ 3.540 a.m. Ki te 10 o nga ra he ua.
- 10.2.28 a.m. Ki te 17 o nga ra he marangai he buka.
- ☾ 17.11.33 p.m. Ki te 25 o nga ra he wa kino tenei.
- 25.3.50 p.m. Ki te 2 o nga ra o Hurae he ahua pai enei ra

1. Taite. Tamatea Ngana. Kei te kaha te anō te moana
2. Paraire. Tamatea-Kai Ariki. He ra ahua ngawari.
3. Hatarei. Huna. Ka bunāia te kai i tenei ra.
4. Ratapu. Ariroa. He ra pai mo te wero tuna.
5. Mane. Maure. He pai tenei ra katoa. [ki te po.
6. Turei. Mawharu. Ka mahia te koura i tenei ra tae noa
7. Wenerei. Ohua. He ra pai rawa tenei ki te mahi.
8. Taite. Hotu. He ra kino kei te ngaru te moana.
9. Paraire. Atua. He ra whakahaehae tenei.
10. Hatarei. Turu. Ka pa te marama ki te wai. Mahia nga kai mataitai. [mataitai te kai.
11. Ratapu. Rakau-nui. Ka rau nunui te marama. He
12. Mane. Rakau-ma-tohi. He ra pai. Ka tohia te marama.
13. Turei. Takirau. I te ata ki te ra pou pou he pai.
14. Wenerei. Oike. He pai noa mahi mo te ra pou pou ki te ra to.
15. Taite. Korekore Hahani. He ra ahua ngawari.
16. Paraire. Korekore-piri-ki-Tangaroa. I te ra pou pou ki te ra to he pai.
17. Hatarei. Tangaroa-a-mua. He ra pai mo te hi ika.
18. Ratapu. Tangaroa-a-roto. He ra pai mo te hi ika he aho pou pou.

19. Mane. Tangaroa-kiokio. He ra tino pai kua pukohu a uta.
20. Turei. Otane. He po tuna.
21. Wenerei. Orongonui. He ra pai tenei.
22. Taite. Mauri. I te ata ki te ra pou pou he pai. Kua hina-pouri.
23. Paraire. Omutu. He ra kino. [te marama.
24. Hatarei. Mutu-whenua. He ra kino rawa, kua mate
25. Ratapa. Whiro. He ra kino; ka kohiti te marama.
26. Mane. Tirea. Kua kitea pakutia te marama kua kohiti. [marama.
27. Turei. Hoata. He ra pai tenei kua kitea pakutia te
28. Wenerei. Ouenuku. Whakahautia te mahi. He po tuna tenei. [te ra to he pai.
29. Taite. Okoro, He po tuna tenei. I te ra pou pou ki
30. Paraire. Tamatea Nana. He ra matao enei, kei te a rawa te moana.

**Ko te Ropu o Puangarua i roto i te Kahui o Tau Toru.
He wehenga Tau.**

Kua tae ra tenei ki te wehenga o te tau tawhito e ai ki ta te Maori korero i runga i ana whakahekenga i nga korero tataimo nga mea e tirohia whakamuatia atu ana e te hinengaro o te ngakau whakaaro, e puta nei nga kupu whakawhetai ki Te Kai Hanga mo Ana manaakitanga katoa i homai nei e la ki roto i te manawa o nga otaota me nga mea ngokingoki nga mea i roto i te ao pouiriuri i te ao tangotango i te ao tangata hei tapuwae whakatakinga ma te tangata whai whakaaro i waihotia ai e nga uri i roto i enei ra hei pepeha ma ratou i penei na nga tupuna i pera ai, a na te peratanga o ratou i penei ai. Ko te matahi tenei o te tau! Engari ko nga kupu whakatupato ki te tangata kua puta ke. Kua tangi ke te Horirerire! Kua paenga ke ta te Popokorua! Ko te Hotoke tenei! Kua matao nga mea katoa Otira ahakoa enei ahuatanga, kaati rawa te whetu nei a Matariki e kiia-hetia nei ko "Matariki kainga kore" kei Papa-whakatangitangi e noho ana e whitu nga po, ka haere atu ki Titore-Maahu-tu mo era po e whitu. Tirohia ake e hoa ma! Mehemea te Kahui o Matariki kei te tu hui hui kei te tu tatahi ranei, he whakaatu tena mo te pai mo te kino ranei o te tau e heke iho nei. Kia whai koha ra ki te Kai-Hanga mo nga manaakitanga o nga ra ka hori ki muri! Tukua atu te tinana kia la mo nga ra kei mua! Kua haramai tenei kua momohangatia te tangata.—P.H.T.

Te "ANZAC DAY" o Taumarunui.

(NGA TOA O TE PAKANGA.)

Ehara taku Toa i te Toa Takitahi, he Toa Takitini taku Toa, na reira e nga marae maha e nga uri Toa a nga tupuna kua mene ki te po, e nga toa o te pakanga nui o te ao, ahakoa kua hinga ahakoa kua hoki morehutia mai ki te wa kainga, na koutou te whakaahuatanga houtanga i te ao, no koutou te reo, na koutou te honore, nui, he whakahere ki te tangata he koha ki Te Atua. Na reira ka tika nga mihi kia koutou i roto i enei ra Tena koutou! Tena koutou! Tena koutou! Tenei ahau te waha-a-ki o nga kupu maha i waihotia iho e o koutou matua e o koutou tupuna aha koa i whea i whea o te motu nei he kupu i whiua ki Te Tai Rawhiti na te Reo karanga i roto i o koutou nei ra "Hapainga ko te tika, kia aroha ki nga mana ririki, kia tapu te kupu, ahakoa kore i tuhia ki runga i te Kirihipi i te mea e mau ana ki roto i te ngakau rangatira."

E aku Toa Takitahi e whakaatu atu ana ahau i nga manaakitanga nui i puta mo koutou ahakoa kua hinga atu etahi o koutou kei te marae o te pakanga, ina koutou kua tae mai, ko etahi o koutou kua haere atu i mua me to koutou matua me Henare Wepiha Te Wainohu otira ka rongu katoa mai koutou ki enei kupu me enei mahi, ka kite mai hoki i nga roimata i maringi i te huranga o te KOHATU WHAKAMAHARATANGA kia koutou i whakaturia nei ki te riu o Taumarunui. Ahakoa no te taha pakeha nga maharatanga nunui ki taua whakaro otira e tino mihi ana ta koutou Nupepa ara Te Toa Takitini kia Ngati Haua me ona pekanga katoa i te Uru i Te Rawhiti i Te Pu-o-te-Tonga i Te Hau Raro mo te nui o te whakaarotanga ki taua ra, ina e kaeaea ake nei kei te taringa, e whiua haeretia nei e nga reo maha o te pakeha ki nga topito e wha o te ao katoa. No te ra o "ANZAC" ka haere atu a Meiha-Tianara Ta Anaru Raheara, K.C.B., K.C.M.G. (Major General Sir Andrew Russell, K.C.B., K.C.M.G.), ki te hura i taua kohatu whakamaharatanga ki nga hoia i hinga ki Anzac wahi o Taake i te rua tekau ma rima o nga ra o Aperira 1915 me nga tamariki i hinga ki te pakanga. E kii ana ko tetahi o nga mea tino nui i nui hoki te arohatia ko te haeretanga atu o Te Whiutahi he kaapo, me tetahi ona mokopuna ka tukua nga roimata he kakahu he taiaha me nga maemae me nga apakura me ona tika nga ranga-

tira katoa e hangai ana ki ta te Maori whakahaere mo runga i enei tu whakahaere. Na reira i tika ai tenei mihi na "E koro kia ora koe me tou hapu katoa! Nahau te ngahuru, ngahuru noatu!" E ki ana kei Nga Whakatauki a Horomona:—"Te Ingoa pai, pai atu i te hiriwa i te koura!" Ko te kupu whakamutunga a taua Kaumatua i te tapaetanga atu i nga taonga i penei:—"Ina tae i ki te takiwa e mate ai koe i te kai a ka mahara hoko koe i enei taonga, hoki mai ki au ka hoatu e au te wariu e whakaekea e koe ki runga i enei taonga ahakoa pehea te nui. Kaati maku ko te tumanako. Kei a koe te kanohi e kite ana me te maramatanga', Enei kupu e te iwi he tino hohonu i puta ake i roto i te ngakau mamae kia koutou ki nga mea i honea e te rau o te patu. Ahakoa nga mihi mo koutou i roto i enei ra ko te koingo me whakatutu atu ki nga hau e wha, he muri aroha hei taunaha ki nga mea kua hori ki muri me te tumanako kia tere mai te ra e huihui a ai nga kaha hei Toa Takitini mo nga mea e puta ai he koha ki te iwi he honore hoki ki to tatou Kai-hanga.

MO TE MARAMATAKA MAORI.

Ki te Kai-tuhituhi o te Maramataka i roto i te Toa Takitini.

E hoa tena koe. Tenei te maioha atu nei ki a koe e whai nei koe i nga tapuwae o nga koeke, i nga huanui o Nehe ma. E kite ana ahau ko koe te Tohunga kokorangi o Te Toa Takitini, kei a koe te wananga o te tatai arorangi, te oha a nga kauwheke o raurangi. E tata ana te Kura a Tainiwhi te ngaro, i te mea kua urumaotatia nga huanui i takahia e nga kaumatua i a ratou e ora ana i te-aoturoa.

Ki taku titiro i timata te Haratua i te 28 o nga po o Aperira, na ko te tahi o Pipiri ka timata i te 27 o nga ra o Mei. He tika ranei taku? Engari hei tewhea wa o te marama ka kitea tuatahitia a Matariki i te atapo—kei waenganui pea o nga ra o Mei. Na ki te kitea a Matariki, he tiaki pea te mahi i te kohititanga o te marama hou, ara i te Whiro. katahi ka timata te Tahi o Pipiri.

E hoa, tetahi mea kaore i marama ki a au, ko nga wahanga o te kaupeka nei, ko Maukahau, ko Tararauatea, ko Papawhakatangitangi ko Titore-mahutu. He

ingoa aha enei ki tō mohio. He aha ra te whakamarama a nga koeke mo enei ingoa ?

Na, ki a au, ka tu te hakari mo nga mata (first-fruits) o te tau, ka whakahuatia katoatia nga whetu rangatira i roto i te karakia e whai ake nei :—

“Matariki atua ka eke mai i te rangi e roa e Whangainga iho ki te mata o te tau e roa e.”
a ka pera haere, pau noa aua whetu te whakahua.

Ko nga kaupeka o te tau ka rereke ki etahi. Anei tetahi rarangi: Aonui, Te Ahoturuturu, Te Iho-matua, Tapere-wai, Tatau-urutahi, Tatau-uruora, Akaakanui, Ahuahu-mataara, Te Iho-nui, Putoki-nui-o-tau, Tikakamuturangi, Uruwhenua. Ko Tihema pea a Akaakanui.

E tae ana mai nga rarangi ingoa o nga po o te marama o nga moutere o Hawaiki. Ka nui te rite. Ko aua ingoa ano o te iwi Maori o konei.

Kaati ra ka hoha koe ki nga murakehu aku e huirapa nei i te kahu o te pepa. Anei tetahi marama ma te toa nei i roto i te kowhanga.

Heoi ra, na te morehu nei,

Na Peehi (Elsden Best).

Dominion Museum,
Wellington. 16/5/22.

[Nau mai ra e Peehi, te kaumatua i whakangaua ki ōte paepae o te Matauranga ki te “mita” o te reo o nga Koeke kua huri atu ki te Uru. Ahakoa kua marake Te Wao-nui-a-Tane, tenei koe te korihī nei i te reo o ratou ma i whakaakona atu nei ki a ratou mokai koko :—

Uia te manuhiri me ko waai ?
Te kuti, te wera, te haua ko Apanui !
Tou Apiapi ! Tou Apiapi !
Keehu ! Keehu
Haramai te ko ! ki ! ko ! ka !
Ko Huri-tua-moana !
Teo ! Teo !

Na reira te mihi kia koe, ahakoa kei ahau te tauranga mai o te maioha, e tika ana kia oho te pa kei te hinengaro o te Aitanga-a-Tiki e pae nei. Kua hinga ra nga Rakau nunui o te Waonui ! Kua mimiti nga kopua hohonu ! Kua tupu nga rakau hou ! Kua paraetia nga moana, na reira i tika ai te patai “Kei hea he mauranga-a-ringa mo nga ra kei mua ? Na te Ao Hou ko te Tumanako, ko te Whakapono, ko te Aroha, enei e toru, te mea nui rawa ia o enei ko te Aroha.] P.H.T.

**I noho te hui a nga tamariki i hui ki te
Tenihi ki Putiki.**

Ko nga mema i hui ko Alex Takarangi (chairman) Kururangi o Hawera Te Paa e Taumarunui Topi Peneti o Taihape W. K. Te Awe Manawatu Tawhai Eruera Foxton Rangipo me Joe Maru Maru o Parewanui, H. J. Jones Te Kuiti Maihi Metekingi me W. Emia Wanganui ko Te Katene me P. H. Tomoana o Heretaunga. I paahitia i roto i taua hui ko nga rohe mo nga tiima e whakataetae ana ki te Maru Maru Cup ko nga nohe Kaunihera tonu, a kia kaua e nuku atu i te rua tiima mo te Kaunihera kotahi. I paahitia ano hoki kia tu he purei whakataetae hei pureitanga mo te Maru Maru Cup.

I paahitia hoki i taua hui kia tu enei tangata hei mema mo te Komiti nui hei whakahaere i te Ropu Tenihi Maori, Perehitenete Tuahine Renata, H.B., Waihi Perehitenete Hon. Dr. Pomare, Hon. A. T. Ngata, Dr. Rangihiroa, Dr. Wi Repa, Hon. H. P. Topi, H. Uru, M.P., Tau Henare, M.P., Hon Hekeretari me Kai tiaki Moni Tukere. Komiti Whakahaere P. H. Tomoana, H.B., Katene Pukerua, H.B. H. J. Jones Waikato Tawha, Eruera Manawatu, Rangipo me H. Maru Maru Parewanui, Kururangi Taranaqi me Bay of Plenty, Emia, P. Metekingi me Alex Takarangi me Maihi Metekingi o Wanganui, Topi H. Bennet, Taihape.

I paahitia te kupu kia whakakahatia te mahi tenihi i roto nga rohe katoa i runga ano i nga tikanga e tautoko ana i nga mahi o te Whakapono Karaitiana me nga tikanga arahi i nga taitamariki ki nga turanga teitei e tupu ai nga whakaaro pai me nga tinana, kaha hei arahi i te iwi ki nga huarahi whanui o te ao. I ia huihuitanga i ia huihuitanga me wehe tetahi wahi o te wa hei kore-roerotanga mo nga mahi nunui e pa ana ki te Iwi Maori na reira e tika ana kia whakawhaititia mai e tena rohe e tena rohe nga tikanga e maharatia ana tirotirohia. Ko te whakaaro kia whai mahi rawa aua huihuitanga i ko ake i nga mahi tenihi. E tautoko hoki taua ropu "Te Toa Takitini" hei reo mo te Ropu Tenihi.

He whakamarama mo te Maru Maru Cup. Ko te tiima kia rua nga tane kia rua nga wahine. Ka purei nga tane takitahi takirua, pera ano nga wahine, i muri i tena ka hui he tane he wahine. Kei roto ano hoki i taua purei ko tetahi kapu e kiia ana, Ko te Kapu a Hinerapa me riro i te wahine toa o aua ropu e whakataetae nei ki te Maru Maru Cup.

Te Koaea (choir) me te Ropu whakatangi o te Tai Rawhiti.

He nui te mihi kia Tuahine Ranata me ona hoa mo ta ratou mahara ki te mau i te ropu himene me te whakatangi ki te marae o Ratanana. He tino whakaaro rangatira tenei e tika ana kia tautokona e nga rangatira maha o Te Tai Rawhiti nui tonu kua uru nei ki roto i tenei whakahaere nui i whaka whitiria ai te pae maunga e takoto nei i roto i nga tikanga o te rangimarie me te maungarongo. Ehara i nga ra o koutou tupuna i rereke te haeretanga he tahinga na nga mahi nanakia. Otiira no roto i enei ra kua whaia atu ko te Ora-whaka-te wai-rua i ra rototia mai i nga rapuhanga i te ora tinana koia ka haere wehi kore te tangata ki tua o Ruahine he whakaaro ki te reo o te Kaihanga i puaki mai i te mangai o te huarahi hou Kaua tetahi atua ke atu mou i mua atu i Ahau. No reira i tika ai te mihi ki nga reo maha o te Tai-rawhiti i whakakotahi mai ai nga morehu o te riu o Wair rapa me nga mokopuna maha a te hunga kua wehe ki te po ki te hapai i nga himene me era atu taonga i tapaeitia ki te aroaro o te mangai o te kawenata hou Ko te himene i tino wana "Hoia o te Hahi" i hapaitia e nga koaea o te Tai Rawhiti o Ngapuhi o Waipounamu me to te Marae ake. Kia ora nga Kai hapai I puta he kupu mihi ma te mangai ki taua ropu.

Kia Ora Te Hunga Tuku Mai i te Wai U Ma Te Potiki Nei.

Ko te utu mo te Pepa 6/6 i te tau. Ma to aroha ma to awhina e whakapiki ki runga atu. Ko nga reta me nga moni me tuke mai ki TE ETITA, TOA TAKITINI, Box 300, HASTINGS.

Watarawi Rangi, Tologa Bay, £2; Pita Mohi, Weimarama, 6/6; Eruera Paora, Waimarama, 6/6; Pire Paraone, Frasertown, 7/6; Te Hau Mataira, Chatham Islands, 6/6; Daniel Campbell, Hokianga, 6/6; Riki Karena, Herekino, 6/6; Hoka Downs, Tokaanu, £1; W. R. Pestell, Kawana, 7/6; Rahui Ngamotu, Taupo, 18/7; Wepiha Te Waihohu, Mohaka, 11/6; Hohepa Karauria, Wairoa, 6/6; Mrs Warihia Broughton, Clive, 6/6; Mrs Rihitoto Mataia, Paeroa, 6/9; Perimona Watene, Kopu, Thames, 6/9; Mere Te Pere Te Whanarere, Matatoki, Thames, 6/9; Te Hira More, Kopu, Thames, 6/9; Wiremu Pita Taurua, Thames, 6/9; Aneta Matiu, Thames, 6/9; Toke Watene, Kopu, Thames, 6/9; J. Heperi, Okaihau, Bay of Islands, 6/6; Hori Tane, Pakaraka, Bay of Islands 6/6; Hone Pohe, Kamo, Whangarei, £1; Hati Pakaroa, Tuparoa, 6/6; Ahipene Mika, Tuparoa, 6/6; W. R. Kerehi, Tuparoa, 6/6; Hati Whangapirita, Tuparoa, 6/6; Ngatoto Patiki, Tuaroa, 7/-; Whare Haenga, Tuaroa, 6/6; Raniera Haereroa, Waitakaro, Ruatorea, 6/6; Wi Kirena, Waitakaro, Ruatorea, 4/-; Rangi Kershaw, Waitakaro, Ruatorea, 6/6; Heni Nohoaka, Waitakaro, Ruatorea, 6/6; Porikapa Awatere, Ruatorea 6/6; Katene Aupouri, Reporua, E.C., 6/-; Hemopo Kirikiri, Waerenga-ahika, £1; Manuera Waata, Te Kao, Auckland, £1; Rake Tahana, Kuku-ta Pa, Makirikiri, Wanganui, 6/6; Pene Ngamanu, Motiti School, Tauranga, 6/6; Hataraka Kerekeha, Motiti School, Tauranga, 6/6; Ru Reweti, Whakapara, 6/6; Rutene Takina, 29, Kaiti, Gisborne, 6/-; Matauru Wanoa, Te Araroa, £1; Mercana Hikitapaua, c/o K. S. Williams, Matahiia Station, Ruatorea, 6/6; Elsdon Best, Esq., Wellington, 6/-; A. Tanirau, Tarawera, 6/6; Tohi Pirika, Moerangi, Kawhia, 6/6; Peri Rini Ratia, 15, Baker Street, Auckland, 5/-